

етапні, оскільки, на їх думку, розвиток етнорелігійних систем і відносин триває, продукуючи нові форми взаємозв'язку нації і релігії. Тому «перспектива їх осмислення та прогнозування подальшого майбутнього цих феноменів завжди буде актуальною»⁴¹.

Трансформація державно-церковних відносин у незалежній Україні // Християнство доби постмодерну.- К., 2005; Кулагіна Г.М. Религиозная и этническая идентичности в условиях религиозной свободы // Наука и культура России.- Самара, 2005; Вона ж. Релігійна духовність та її сучасні конструкти // Християнство доби постмодерну.- К., 2005; Недавня О.В. Нова «націєідентифікація» українців в сучасній РКЦ // Історія релігій в Україні. Наук.зб. Львів, 2003; Вона ж. Кореляція релігійно-духовних орієнтацій та суспільно-політичних й культурних уподобань українців: 1654 рік як етап у світлі його спадку // Переяслав (1654) в історії Української Церкви. Наук.збірн. Тернопіль, 2003; Вона ж. Релігійно-духовні орієнтації та суспільно-політичні й культурні уподобання українців: взаємозв'язок і взаємообумовленість в сьогоденні // Науковий вісник Чернівецького ун-ту.- Ч., 2004; Павленко П.Ю. Неохристиянство в національно-культурних вимірах сучасної України // Науковий вісник ЧНУ. Вип 240-241. Філософія.- Чернівці, 2005; Він же. Погляд на неохристиянство через національне: сучасний український контекст // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник.- Львів, 2005. Кн.1; Саган О.Н. Православ'я й іслам: до проблеми міжконфесійного діалогу в Україні // Українське релігієзнавство.- К., 2004.- № 31-32; Він же. Православна ортодоксія у світі релігійного постмодерну // Українське релігієзнавство.- К., 2005.- № 35; Филипович Л. Вітчизняне осмислення релігії як духовної основи національного буття // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Соціально-гуманітарні науки.- Чернівці: Рута, 2004; Вона ж. Виклики Помаранчевої революції для нехристиянських релігій в Україні // Релігійна панорама.- 2004. - №12; Яроцький П.Л. Київське християнство: історичні уроки, сучасні рефлексії // Переяслав (1654) в історії Української Церкви. Науковий збірник.- Київ-Тернопіль, 2003;Він же. Місіонерство як основний засіб поширення протестантизму // Експорт релігії, трансляція віри.- К.:НаУКМА, 2004; Він же. Інституалізація протестантизму як вихід у світ // Християнство доби постмодерну. Українське релігієзнавство.- К., 2005. - №3 (35) та ін.

⁴¹ Релігія і нація в суспільному житті України і світу. - С.264.

4. РЕЛІГІЄЗНАВЧА НАУКА І РЕЛІГІЄЗНАВЧА ОСВІТА

Наука і освіта – різні феномени, але вони між собою мусять бути тісно взаємопов'язані. Сказати, що це ми нині маємо в Україні, не можна. Практично процес свого становлення вони проходять паралельно. Що тут ми маємо?

1. Той предмет, який викладається під назвою „релігієзнавство”, як це засвідчує низка видрукуваних підручників, із-за своєї конспективності і вибіркості навчального матеріалу скоріше є основами релігієзнавства. До того ж, його тематична наповненість дає підставу висновувати, що читається переважно конфесіологія релігій, а не релігієзнавство у всьому обсязі його дисциплінарних утворень. То ж здобутки багатьох сфер релігієзнавчої науки не є запрошеними релігієзнавчою освітою.

2. Інформативне наповнення більшості тем курсу постає на рівні тих знань про релігію, її конфесійне різноманіття, розвиток і функціональність, які були наявні десь 60-80 років тому. В змісті свого навчального матеріалу релігієзнавство зупинилося на рівні праць класиків нашої науки кінця ХІХ-початку ХХ століття. Ім'я авторитетного класика релігієзнавчої науки виступає перешкодою до її оновлення.

3. В змісті навчального матеріалу з релігієзнавства релігія постає переважно у своїх інституційних виявах і діяльності відомих релігійних діячів, а не насамперед як специфічний духовний феномен в контексті його активної взаємодії (а то й протистояння) з іншими духовними явищами – мораллю, мистецтвом, наукою, не як засіб самовизначення людини у світі, а як чинник самоутвердження в суспільному бутті кліру шляхом спекуляції його на якомусь вигаданому своєму священстві, сакральності своєї конфесійної інституції тощо.

4. Маємо майже повсемісне наповнення штату викладачів релігієзнавчих курсів особами, які не одержали фахову вузівську релігієзнавчу освіту, а відтак далекі від здобутків релігієзнавчої науки, часто читають релігієзнавство на рівні своєї буденності й інтелектуальної обмеженості. Релігієзнавчі прибудди сприяють дискредитації нашої науки, створюють про неї громадську думку як про таку, яку може читати будь-хто, бо ж їх лекціям бракує глибини теоретичного осягнення феномену релігії, має місце захоплення прикладами з релігійного життя різних конфесій, читання курсу за методом „а чи знаєте ви?”.

5. Видрук наукових праць незначним накладом, неможливість їх придбати і водночас наповнити ними вузівські бібліотеки (цьому сприяє ще й дороговизна видань), практична відсутність релігієзнавчих сайтів –

все це призводять до того, що релігієзнавство як наука розвивається як „річ в собі”. То ж актуальною є проблема вирішення питання шляхів „розсекречення” релігієзнавчої науки для педагога-релігієзнавця або, перефразуємо тут дещо І. Канта, перетворення релігієзнавства як науки в собі в релігієзнавство як знання для всіх. Можливо варто подумати про видрук якогось щорічника „На допомогу викладачу релігієзнавцю”, в якому б науковці-професіонали інформували своїх колег педагогів із новими здобутками релігієзнавчих досліджень. Цьому могла б також слугувати окрема тематична рубрика в щомісячнику „Релігійна панорама”.

б. Міністерству освіти і науки разом з Національною Академією наук України варто вирішити питання щорічного інформування викладачів різних навчальних дисциплін (в т.ч. й релігієзнавства) на спеціальних науково-практичних семінарах чи читаннях про здобутки української і світової науки.

Проте актуальними для вирішення є не тільки питання співвідношення релігієзнавчої науки і релігієзнавчої освіти. Давно цікавила педагогічну громадськість і Церкву також й проблема співвідношення релігії і освіти. Останнім часом, у зв'язку з актуалізацією релігійного чинника в суспільному і духовному житті, прагненням деяких Церков (переважно православних) з корисливих міркувань протиправно влізти у державну школу, переважно з метою самозбереження, вона постала і в Україні.

Питання нині не стоїть про те, давати чи не давати через систему освіти знання про релігію. Стоїть питання того, які знання і в якому обсязі про неї викладати, коли, де і хто їх має давати. Постає ще питання й того, чи мають існувати паралельно дві системи освіти – світська й духовна, а чи ж духовна освіта за своїм статусом має прирівнятися до світської і засвідчуватися такими ж документами, які чинні і в сфері світського життя. Але якщо це буде так, то певно що на духовну освіту тоді поширюється правило про вивчення в закладах освіти того обов'язкового переліку-мінімуму навчальних дисциплін, які нині викладаються у всіх світських навчальних закладах і які формують широкий світоглядний кругозір у їх реципієнтів, всю повноту наукової культури. Певно що тоді підлягати контролю з боку Міністерства освіти і науки мав би й зміст духовної освіти. Держава мала б знати не лише те, чому тут вчать, а й як і хто вчить, чи сприяє це становленню всебічно освіченої, допитливою до розширення своїх знань особистості, а чи ж формує у неї аксіому, що все, чому її вчать через духовну освіту, є істиною типу: Адама витворено з глини, а Єву – з його ребра. Якась інша

думка з цього приводу не варта уваги, бо ж вона від лукавого. Але ж такими казочками дехто прагне обмежити розум учня, протестуючи водночас проти ивчення в школі еволюційної теорії.

Нині в Україні існують паралельно релігійна (духовна) і релігієзнавча освіти. Якщо перша діє переважно в духовних навчальних закладах, її патронують конфесії і система її в ряді Церков вже склалася, то система релігієзнавчої освіти в наш час лише складається. Вона будується на засадах гуманізму, толерантності і дотримання конституційного принципу свободи світоглядів і принципу відокремлення Церкви від державної освіти. При цьому долаються ті вади світської освіти, які були зумовлені донедавна її атеїстичною зорієнтованістю, будь-який погляд подається як один із можливих, а не як остаточний.

Нині в державних навчальних закладах, як обов'язковий предмет, викладається курс академічного релігієзнавства. Стандартна програма його має державне затвердження. Навчальні заклади, засновані на приватній основі, мають право вибору щодо вивчення релігієзнавчих курсів. Але вони, як і державні, повинні забезпечувати рівень релігієзнавчої освіти у відповідності до державних стандартів.

Оскільки вивчення релігії чіпає багато делікатних проблем не лише правового, а й світоглядно-виховного характеру, то навколо питань змісту й організації релігієзнавчої освіти нині точаться палкі дискусії. Скажімо, дискутується питання того, чи релігієзнавча освіта є тотожною з релігійною, а якщо це так, то чи має педагог-релігієзнавець бути обов'язково релігійною людиною, як він має поєднувати свою конфесійну належність із необхідністю при викладанні бути позаконфесійним. Ще постає питання того, як узгодити програмові знання, визначені державним стандартом освіти, і власні погляди на релігію студента, який належить до того чи іншого віросповідання, що можуть бути й конфесійно упередженими щодо інших релігій, окрім своєї.

Світова освітянська практика вже давно довела, що релігійна і релігієзнавча освіта мають відмінний зміст, різну зорієнтованість і функціональність. Водночас вона засвідчила, що шкільне чи вузівське релігієзнавство не повинне виконувати функцію узгодження поглядів на релігії представників різних конфесій або ж молоді з релігійною і нерелігійною орієнтацією, виховувати людину релігійною, а тим більше конфесійно-релігійною. Основна мета вивчення релігієзнавства - дати молоді повний обсяг об'єктивних, науково вивірених знань про релігію в різних її конфесійних визначеностях, знань з її історії і суспільного

функціонування. Академічне релігієзнавство покликане з наукових позицій розглядати релігію в контексті світової культури, розкривати її сутність, місце і роль як в суспільстві, так і в житті людини. Саме такий підхід відповідає демократичним вимогам Конституції України, її принципам про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, сприяє соціальній злагоді у суспільстві, пошановує суверенність кожного як особистості. **В громадянському суспільстві на державному рівні не може бути ні релігійної, ні атеїстичної освіти.** Останні можна організовувати на приватному чи корпоративному рівнях. **Загальнодержавна освіта має бути лише релігієзнавчою.** Це тільки від неутца і своєї світоглядної заангажованості (а то й тупої обмеженості) дехто з церковних діячів, в тому числі і патріарх, і єпископи, і пастори, твердять, що релігієзнавча освіта – то атеїзм. Из-за їх конфесійної зашореності для них всі інші релігії також є атеїзмом, а ще більше – ерессю. Вони будуть мовчати тоді, коли в школах будуть викладати вчення лише їхньої конфесії чи навіть церкви, а ось коли будуть розповідати про інші, то вони від безтями будуть кричати «гвалт, нас б'ють» і тому подібне, бо ж „лише ми є істинною релігією”, „істинним шляхом до Бога”. Хоч єдинноістинних релігій не існує, бо ж кожна з них є конкретною „дорогою до Бога” і має таке ж право на своє існування, як і інші. Тому ми не сприймаємо прагнення деяких Церков країни завоювати для себе статус ледь не державної.

Останнім часом, а особливо після заяви Президента В.Ющенка про необхідність вивчення в школах предмету із невизначеним змістом «Етика віра», в засобах масової інформації, листах в державні органи, на засіданнях з приводу цього створеної при Міносвіти спеціальної комісії все частіше порушується питання введення в школах, як обов'язкового предмету, “Християнської етики” або “Закону Божого”, а у вузах - теології. Подекуди керівництво освітянських установ, зокрема на Галичині, ігноруючи принцип світськості державної освіти, закріпленій Конституцією і чинним законодавством, самочинно, а відтак і протизаконно, ввело в школах викладання релігійних курсів, переважно «Християнської етики», залучивши до цього подеколи непідготовлених до педагогічної роботи служителів культу, ченців і черниць, різних проповідників або ж підготовлених на якихось короткотермінових катехитичних курсах греко-католицької Церкви вчителів. Маємо не що інше, як протиправно з підтримки клерикалізованих місцевих владних структур організовану однією Церквою на угоду собі скриту катехизацію молоді у державних школах і на державний кошт. Такий підхід неприйнятний, бо ж він веде до дискримінації в галузі релігійної

освіти, до її конфесіоналізації, силового насадження того чи іншого віросповідання і, нарешті, порушення світоглядних прав людини взагалі. Ми не маємо повторити принцип радянської освіти, коли в школах, не рахуючись із наявністю дітей з віруючих сімей, обов'язковою була атеїстична освіта. В наших школах навчаються діти із сімей різних конфесій, відмінних світоглядів. Конституція України велить з цим рахуватися.

До того ж, вивчення релігії в системі державної освіти повинне відповідати не тільки чинному в нашій країні законодавству, а також і міжнародним правовим документам в галузі свободи релігії і віровизнань, які відкидають примусове насадження через державну школу якихось світоглядних систем. В цивілізованих країнах такого, як в Україні часів президентства В. Ющенка, свавілля немає. Державна школа (це добре обгрунтовує гуманітарно освічений Президент Франції Жак Ширак) має бути повністю світською. Знання про релігію дітям мають давати лише світські особи, а не заангажовані на ортодоксії середньовіччя, мало знаючі здобутки науки і культури служителі культу чи ченці.

Релігійна освіта - це навчальний процес, зорієнтований на передачу реципієнту певного обсягу релігійної інформації з метою підвищення рівня його релігійної освіченості, формування навиків освоєння змісту певного релігійного віровчення. Але релігійна освіта не є позаконфесійною. Для її проведення залучаються конфесійно зорієнтовані особи, а це призводить до однобічно заангажованих оцінок ними інших віровчень, виховання негативного ставлення до них.

Релігійна освіта буває загальнопросвітницькою і професійно-зорієнтованою. Загальнопросвітницький характер має навчання релігії в парафіяльних і недільних (християнство), суботніх (іудаїзм, християни-адвентисти) та п'ятницьких (іслам) школах при громадах різних релігій, на різних біблійних курсах тощо. Професійно-зорієнтовану релігійну освіту, яку ще можна назвати богословською, проводять різного типу духовні навчальні заклади (академії, університети, семінарії, коледжі тощо). Від рівня духовної освіти в католицизмі і протестантизмі (на відміну, скажімо, від православ'я) залежить кар'єра особи в церковному житті. На початок 2007 року в Україні різні конфесії мали 12 775 недільних, суботніх чи п'ятничних шкіл і 185 духовних навчальних закладів. В останніх навчалася понад 2,8 тисячі осіб.

Наголосимо, що релігієзнавчу освіту не слід ототожнювати або підміняти богословською (теологічною). Остання, як і атеїстична, що домінувала в часи тоталітаризму, не є світоглядно нейтральною, а водночас є ще й конфесійно зорієнтованою, агресивно налаштованою

щодо інших релігійних вчень і спільнот. Теології взагалі (навіть християнської) не існує. Вона або католицька, або православна, або протестантська, або мусульманська, або якась інша. Організація ж богословської освіти в системі державних навчальних закладів суперечить до того ж принципам світськості освіти, відокремлення Церкви від Держави й державної школи від Церкви, спричинить до подальшого загострення суперечок і конфліктів на світоглядному та конфесійному рівнях, оскільки в державних школах і вузах навчаються віруючі з різних конфесій, а також діти із сімей невіруючих.

Ось як оцінив головний рабин Києва і України Яків Блайх ту ситуацію, яка складається з порушенням принципу світськості освіти при викладанні в школах християнської етики: «Де-факто сьогодні в багатьох школах України викладається християнська релігія (!). Цей предмет називається “Християнська етика”. Підручник вже видано. У ньому є речі, які не вкладаються в голову. Розповідаючи про християнські релігії, там говориться, якою поганою є будь-яка інша релігія. Я не хочу тут вдаватися в деталі, щоб не викликати скандал. Але взагалі цим варто зайнятися” (Еврейская Украина.- 2002. - № 2). Так, варто, бо ж, згідно з діючим законодавством, “викладачі релігійних вчень і релігійні проповідники зобов’язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань” (Про свободу совісті, релігії і переконань. Збірник документів.- К.,1996.- С.6).

Проти впровадження в державні школи християнської етики виступили керівники ряду протестантських спільнот, муфтій України Ахмед Тамім, навіть дехто із православних владик. Цікаву аргументацію з приводу цього дав архієпископ Ігор Ісиченко. «Польські сусіди могли б розповісти нам багато цікавого про свій досвід запровадження релігії в загальноосвітній школі з приходом до влади «Солідарності», - пише архієпископ. - Діти тих, хто линув на півзаборонену катехизацію до костелу, як на свято, сприйняли релігію за звичайний формальний предмет. Предмет, на якому обмінюються записками з сусідкою, який прогулюють, за який дістають незадовільні оцінки. Де й поділася романтика часів «комуни»! А разом з тим несподівано почала спадати і традиційна польська релігійність. **Школа ніколи не замінить Церкву. Найкращий вчитель не зможе компенсувати пастирську недбалість...** Оптимальним шляхом розвитку освітніх закладів могло б бути стимульоване державою розширення мережі приватних, в тому числі й церковних, шкіл, ліцензованих Міністерством освіти» (Наша віра.- 2005.- №7).

Проблема входження Церкви в школу нині актуалізувалася з ряду причин:

1. відзначаючи певну байдужість віруючих до храмових богослужінь, зокрема відсутність на них молоді, церква в такий спосіб прагне повернути їх до себе, за допомогою держави вирішити свою проблему дефіциту молодих парафіян, компенсувати певну свою бездіяльність і беспорядність за нових умов життя;

2. домінуючі церкви таким шляхом хочуть здійснити своєрідний реванш за те, що в радянські часи вони були відсторонені від світської освіти, яка за своїм змістом була атеїстичною;

3. в такий спосіб деякі церкви (зокрема, УГКЦ, УПЦ КП та УПЦ МП) прагнуть вирішити проблему працевлаштування випускників своєї надмірно розбухлої мережі духовних навчальних закладів;

4. в цьому деякі церкви вбачають шлях вирішення на свою користь питань міжконфесійного і міжцерковного протистояння, бо ж одержують додаткові можливості для самореклами, утвердження думки, що лише їх конфесія чи церква гарантує високу духовність і моральність особистості.

Якихось духовних спонук з боку державних структур при їх прагненні релігізувати освіту немає. Тут ми спостерігаємо скоріше прагнення їх вибачитися в такий спосіб перед церквою за організацію державою в недалекому минулому атеїстичного виховання у світській системі освіти. Наявне також прагнення цим посприяти деяким політичним силам (навіть окремим владним діячам) завоювати на свій бік прихильність віруючих виборців. Дає себе знати також певна містичність і месійність нинішнього Президента, який, в порушення правових вимог Конституції і Законів України про освіту й про свободу совісті, самочинно й протизаконно дає розпорядження про включення релігійного чинника у світську освіту. На рівні своєї сім’ї він може це робити, але не на рівні держави. Ці питання в такий спосіб в правовій і цивілізованій державі не вирішуються. Якщо в глави держави й виникає якась ідея, то вона має вилитися в подання до Верховної Ради пропозиції про зміну якихось законів чи їх окремих положень, а чи ж прийняття взагалі якихось нових законів. Таких ініціатив з боку діючого Президента немає, а є лише його Розпорядження Міністерству освіти і науки, яке, дотримуючись субординованості влади, хоч воно й протизаконне, має виконуватися (що й роблять в Мінісвіті).

Відтак маятник, навіть з ініціативи Президента країни і всупереч орієнтаціям на світську Європу, яка дає зразки світськості освіти, різко хитнувся в протилежний бік – від атеїзації до релігізації, від

демократизації до авторитаризації. Але при цьому нехтується те, що лише світська освіта може служити чинником збереження єдності країни, міжнародного і міжконфесійного миру, освіченості й всебічній розвинутої особи.

Тому проблему «освіта – релігія» мають вирішувати не політики з Верховної Ради, бо ж вони, із-за своїх вузьких партійних інтересів, зокрема з метою самореклами і завоювання голосів майбутніх виборців, можуть обстоювати позицію, що співпадає з інтересами однієї з фаворизуючих їх конфесій. Зрозуміло, що опісля ці владники, попавши в залежність від певних церковних структур, вже вдовольняють їх запити, нехтуючи інтересами інших церков, а то й конфесій. Це, зокрема, має місце нині в Криму, де влада всіляко підтримує Церкву Московського Патріархату, та галичанських областях, де греко-католицька Церква практично вже є напівдержавною і тотальною. Скажімо, в цих областях навіть вирішення проблеми впровадження почергових богослужінь було використане для обмеження й витіснення православних. А в питаннях християнської освіти Собори УГКЦ під виглядом прохань вже дають поради Львівській адміністрації, як і що треба робити в освіті (Див.: Резолюція про освіту // Вірую.- 2002, 14 січня).

Питання релігійної освіти тим більше не повинні вирішувати локально, на свій розсуд самі освітяни, бо ж тут також виявляться їх (а частіше – керівництва шкіл) конфесійні уподобання, підспівування позиціям владних структур, домінуючим церквам, а то й прагматичні матеріальні зацікавлення – одержати щось від фаворизованих релігійних спільнот. Прикладом цього може служити хоч би прийняття директорами деяких шкіл Волині назарянства після того, як тут попрацювали благодійницькі місії цієї церкви, зокрема з питань комп'ютеризації. В цих державних освітянських установах вже з'явилися назарянські недільні школи, серед учнів проводяться конфесією інші релігійно-виховні заходи.

Проблеми змісту світської освіти тим більше мають вирішувати не церкви чи якісь їх об'єднання, бо ж при цьому матимемо явище конфесійної заангажованості, самозвеличення і самореклами якоїсь церкви чи конфесії. Інші ж релігійні утворення поставатимуть при цьому як далекі від культури і духовності феномени, а в підтексті – як шкідливі секти, що духовно ошукують людей, нав'язують їм хибну релігійність тощо. Прогляньмо підручник з «Основ православної культури Крима». В ньому всіляко, із спотворенням ходу історії, зокрема української, возвеличується одна Церква – Московсько-Православна. Зрозуміло, що такий вузькоцеховий підхід не сприяє формуванню єдності нашого суспільства. Адже інші конфесії не зможуть змиритися з цим і будуть

вдаватися до всіляких форм протидії цьому. Уже зараз маємо факти протистояння між дітьми в деяких школах на конфесійній основі, переведення батьками дітей в інші школи з тих шкіл, які за рівнем клерикалізації своєї роботи вже стали філіалами певних церков.

Проблема співвідношення релігії і освіти має вирішуватися на загальнодержавному рівні, хоч нині у нас, враховуючи значну заполітизованість нашого життя, тяжко це зробити. Маємо не стільки зростання релігійності, скільки своєрідну моду на неї. Дехто з політичних міркувань (далеких від переконаної релігійності) не тільки заграє з конфесіями шляхом потурання всіляким їхнім забаганкам, а ще й прагне підпорядкувати вже своїм інтересам дещо від конфесій, зокрема їх назву (наприклад, християнські чи мусульманські партії), перебрати на себе організацію виховання в душі певних віровчень тощо. Згадаймо тут ХДПУ Віталія Журавського, Всеукраїнське Об'єднання християн Валерія Бабича, Християнсько-ліберальну партію Леоніда Черновецького чи Партію мусульман України Рашида Брагіна.

Дехто вважає, що шляхом релігієзації освіти можна піднести рівень моральності в суспільстві. Але тут треба дивитися правді в очі. Хіба в радянські часи, коли про християнську мораль взагалі не прийнято було говорити в позитивних тонах, ми мали такий розгул аморальності, як нині, коли ця мораль відкрито й активно пропагується не лише в храмах і молитовних будинках, а й по радіо і телебаченню, на шпальтах газет і журналів, на виховних годинах вчителя і в сімейних розмовах? А хіба в країнах Заходу, де ніяких заборон релігійна діяльність не зазнавала і де в деяких школах навчають дітей релігії, така вже висока мораль, що ми можемо їм позаздрити? Те, що маємо ми нині (і це незаперечний факт), прийшло до нас після здобуття незалежності з країн саме християнської традиції. Та й що дала тотальна релігієзація Галичини Греко-Католицькою Церквою, коли в переважній більшості виїзять за кордон саме звідти молоді жінки і дівчата для торгівлі подеколи собою, полишення назавжди своєї рідної землі, а то й сім'ї, дітей. Той же архієпископ Ігор Ісиченко цікаво питає: «Хіба важко уявити, як вчительці християнської етики батьки приносять цукерки з шампанським, щоб не зіпсувати дитині атестат?».

Відтак моральність залежить не від того, викладається, а чи ні в школах християнська етика, відвідує людина храм, а чи ж ні. Можна знати, що є гріхом, але коли маєш умови життя такі, що треба якось вижити самому, сім'ї, то тут вже моральні виміри стають дещо іншими. При цьому спрацьовує вже принцип: а чи морально не вчинити здавалося б аморальний вчинок, щоб не спасти вищий Божий дар – життя.

Аморальність з'являється ще й там, де, як у нас в Україні кажуть, “із жиру бісяться”. Цікавим є те, що це “жирування”, служіння мамоні, що В.Ющенко колись називав «бандитизмом», Церкви, як правило, не засуджують, а навпаки – ще й нагороджують “жирувальників”, підносять ледь не в ранг “святих” своїми нагородами за якісь там їм їх благодійницькі пожертви. Але ж тут Церкві слід мати на оці те, що вони в переважній більшості вдаються до благодійництва на її користь не стільки із-за прагнення до спокути своїх гріхів, а скоріше задля зменшення податкового тиску, для самореклами.

Будь-яка релігія по-справжньому моральною людину ніколи не робила і не зробить. Адже їх моральні повчання базуються на страху покарання за грішні вчинки десь, колись і кимось. То ж безкарно за будь-які й незліченні негідні дії можна прожити все своє земне життя, а там, дивись, як буде, так і буде. Навіть якщо і в пекло попаду, то й не так страшно, бо ж то також вічне життя, а до його мук і випробувань - звикну. До того ж, деякі з конфесій, зокрема християнських, нехтуючи прерогативою лише Бога й Ісуса Христа визначати і вибачати гріховність, вигадали ще й таїнство сповіді, що нібито дає грішнику можливість чистим постати на «суді Божому»: гріши – сповідуйся – в рай попадеш.

Моральною є та людина, яка не за страх, а за совість не чинить негідні вчинки, не із-за корисливості, а гуманності зорієнтована на людинолюбство у своїй життєдіяльності. То ж релігійна етика будь-якої конфесії не може дати те добре людині, що їй дає етика світська. Відтак незнання її природи і функціональності виявив Патріарх УПЦ КП Філарет, коли у своєму доносі Президенту України скаржився на Міністерство освіти за те, що воно, дивись, вводить в школах обов'язковий предмет із загальної етики. А між тим саме ця Етика ввбрала в себе всі загальнолюдські здобутки людства в моральній сфері і не є такою вузькозаангажованою, як християнська: вона возвеличує людину, а не принижує її якимсь вигаданим первісним гріхом. Саме після її вивчення можна сказати, що «людина – то звучить гордо», а не хнюкати пісні чи молитви подібного змісту: «Мы - слабые создания и немощей полны, великие деянья исполнить не сильны». Ця Етика виховує людину творцем і борцем, а не вічним попрошайкою і аскетом, на що зорієнтовані, зокрема, заповіді блаженства Ісуса Христа (Мт. 5).

До речі, принципи світської Етики всеціло відповідають біблійним принципам суті людини, яку Бог, будучи сам творцем і діячем-промислителем, створив на свій образ і подобу (Бут. 1:27). При цьому своєю третьою заповіддю, даною Мойсею (Вих. 20:7), він заборонив прикликати його ім'я марно, надаремно, тобто знаходитися в стані

постійної молитви. Біблія також засвідчує той факт, що «Бог дав людям заняття, щоб вони ним клопоталися» (Екл. 3:10). І далі: «Я побачив, що нема нічого кращого для чоловіка, як радіти своїми ділами, така ж бо його доля».

Світська Етика, до того ж, ввбрала в себе зокрема й сенс біблійної моралі, загальнолюдських заповідей Мойсея, але вона вибірково підійшла до новозавітних моральних повчань, бо ж вони подеколи звучать неморально для людини із здоровим глуздом. Так, не можна сприйняти заклик Ісуса: «Коли хтось приходять до мене й не зненавидить свого батька й матір, жінку, дітей, братів, сестер та ще й своє життя, той не може бути моїм учнем» (Лк. 14:26). Або його повчання: «Я прийшов порізнити чоловіка із його батьком, дочку із її матір'ю, невістку із її свекрухою. І ворогами чоловіка будуть його домашні» (Мт. 10: 35-36); «Я кажу вам: не противтеся злomu. Хто вдарить тебе в праву щоку, оберни до нього й другу». Подібного в Біблії можна знайти багато. Так, при повчанні не вбивати, не красти (грабувати), не чинити перелюб зміст старозавітних книг сповнений великою кількістю фактів коєння цього богообраним народом з волі самого Всевишнього щодо інших народів, які вшановують інших богів. Відтак Біблія активно обстоює нетолерантність міжконфесійних відносин, що суперечить засадам того громадянського суспільства, яке вибудовує Україна. То ж не треба ідеалізувати колись в минулому в конкретних історичних умовах вироблені норми релігійної моралі і нав'язувати їх бездумно сьогоденню. Історія вносить свої корективи у їх сприйняття. Треба віднаходити і сприймати з них те, що звучить не конфесійно, а загальнолюдськи, може слугувати моральному поступу людства.

Протягом історії з'являлося багато різних моральних систем і вчень. Деякі з них творилися відомими й по-сьогодні мислителями, а деякі повставали як елемент певного конфесійного віровчення. Такою зокрема і є біблійна мораль, що склалася в єврейському середовищі, виражає його інтереси і є, власне, зокрема своїми Десятьма заповідями Мойсея, насамперед іудейською, а не всеціло християнською мораллю. Характерно, що ті, хто ревно обстоює християнську мораль, при цьому чомусь оперують саме цими законами-принципами іудейської моралі, а про Заповіді блаженства Ісуса Христа навіть забувають. А між тим апостол Павло свідчить, що Ісус Христос «своєю наукою знищив Закони заповідей» (Ефес. 2:15), що «Закон виховником був до Христа, щоб нам виправдатися вірою» (Гал. 4:24), бо ж «людина виправдується вірою – без діл Закону» (Рим. 3:28).

Державні школи, зокрема вчителі, при їх мізерному фінансуванні мають великий обсяг навчальної і виховної роботи. То ж їм ще не вистачає нахлібника в особі т.зв. традиційних церков, які прагнуть підключити їх до свого самозбереження через введення до навчальних планів, як обов'язкових, тих чи інших релігійних дисциплін. Конфесійні спільноти мають право і можливість відкривати при кожній громаді свої недільні школи з виключним наповненням їх програм лише релігійними предметами. То ж церквам не слід виявляти ледацюжність, спонукати державних службовців працювати організаційно на них, а слід вирішувати проблему християнського виховання дітей, а особливо їх батьків (бо ж від сім'ї насамперед залежить моральна вихованість), самотійно. Державна школа хіба що могла б тут допомогти церквам попервах своїми класними приміщеннями.

Більше того, так звані традиційні Церкви нині, об'єднавшись (при цьому Московський Патріархат навіть не дискутує з Київським), прагнуть ввести до навчального плану державних шкіл якусь «Християнську етику в українській культурі». Я не стану тут говорити про нековирність запропонованої Церквами назви курсу. Справа в тому, що граючи на звуковій (і не більше) спорідненості слів «культ» і «культура», ці Церкви прагнуть в такий спосіб впровадити в школах навчання дітей Східному християнському культу, тобто тій обрядовій практиці, що сформувалася на сільській історії й із-за своєї архаїки, зрозуміло, в масі не сприймається вже нинішньою молоддю, цебто потенційними віруючими цих Церков. Історія не стоїть, а рухається. Відтак не слід нав'язувати молодим людям те, що вже історично вмерло. Молодь в масі своїй вже не бажає постійно клянчити «прости» і «помилуй», бо ж вона не відчуває себе грішною і відповідальною за той гріх, який колись і хтось створив. Вона хоче славити Ісуса Христа за його подвижницьке життя, за зразок високої моральності, за той життєвий орієнтир, який він залишив після своєї мученицької смерті. Молодь в масі своїй прагне утверджувати його вчення в життя у своїх устремліннях і діях, а не віддаватися всеціло тільки молінню і в цьому вбачати сенс свого життя й своє покликання.

Ще одне. Про яку роль Православ'я в історії української культури може йти мова, якщо після неканонічного поглинення в 1686 році Київської митрополії Московським Патріархатом останній все зробив, щоб в угоду імперській політиці Росії винищити все національно-українське. Московська Церква знищила велич української православної духовності – Києво-Могилянську Академію, перетворивши її в задогматизовану з духом середньовіччя просту духовну академію. Але

надам тут слово відомому співцю українського буття Володимирі Сосюрі. У своїй «Третій Роті» він писав: «Російське самодержавство, взявши собі на допомогу **страшного спільника – православ'я**, призвело наш народ до того, що він забув своє ім'я (нам же навіть забороняли у своїх церквах молитись своєю мовою, не кажучи вже про школи), і коли питали українців, хто вони, то була тільки одна страшна відповідь: «Ми – православні» (Сосюра Володимир. Третя Рота.- К., 1988.- С. 201). То ж коли я чую нині, що києво-православний ігумен Євстратій підтримує в її прагненнях Московську Церкву, то не дивуюся тому, бо ж він виучений на власне московсько-православних традиціях, яке призвело українців до того, що вони «забули своє ім'я», відтак власне українську православну культуру. Скоріше всього не забули, а й не знають, бо ж що то знатимуть випускники православних духовних шкіл (навіть Київського Патріархату), коли їх вчать на традиціях Московського Патріархату. Такі особливості Українського Православ'я, як соборноправність, демократизм, софійність, національність, евангелістськість, відкритість та ін., лише дзвонять в двері до Церков, що називають себе «Українськими», з побажанням придати цьому наш дійсно національний зміст. Якби в пропонованому курсі щось було від Українського Православ'я, то навряд чи так легко погодилася на співпрацю з УПЦ КП, УАПЦ й УГКЦ Московсько-Православна Церква.

Часто ми чуємо від богословів різних конфесій думку, що світськість освіти веде до моральної деградації, втрати моральних орієнтирів і т.п., а відсутність релігійної освіти, орієнтованої на конкретні традиційні віровчення, зокрема християнські, із-за відсутності відповідної духовної відпорності, сприяє заповненню українського релігійного простору різними зарубіжними релігійними утвореннями. Такі міркування беззастережно не можна прийняти. Тут претензії можуть бути у держави і церкви взаємні. Держава мала б подумати про формування такого змісту своєї освіти, який був би зорієнтованим на актуалізацію в навчальному процесі потенціалу загальнолюдських норм моралі, а також над створенням таких дитячих спільнот, які перебрали б на себе ті виховні функції, які колись виконувала піонерія і комсомол. Церкві також слід подумати над актуалізацією таких форм своєї діяльності, які формували б відпорність щодо чужих, як для України, конфесій.

Дехто твердить, що впровадження богословських предметів в систему світської освіти сприятиме зростанню духовності молоді. Але при цьому має місце надто звужене розуміння самого феномену духовності. Вона ототожнюється з релігійністю, навіть церковною обрядовою християнськістю. І що ми маємо. Надто велику безпорадність

і неосвіченість виявляли кращі випускники з вищою філософсько-богословською освітою Чернівецького університету при організованій нами зустрічі їх навіть із студентами 2-3 курсу світського університету “Києво-Могилянська Академія”. А це тому, що в навчальному плані богословського циклу Чернівецького вузу лівова доля годин була відведена вивченню богословських дисциплін (800 годин лише на Святе Письмо), а світські предмети були на годинному мізері (наприклад, на всі філософські предмети на цьому ще й філософському факультеті виділялося лише 180 годин). То ж яку духовність може принести в державну школу світськи недоосвічений випускник такого духовного навчального закладу? З одного боку, він дискредитує саме християнство, носієм якого часто на рівні простого літургійства виступає, а з другого - він не може на рівних говорити навіть із сучасним студентом, що має широкий пізнавальний кругозір, опанував здобутки світової культури і науки. При порівнюванні дипломів світської і духовної освіти цей фахівець претендуватиме на читання релігієзнавчих дисциплін. Але, як це визнає священник УПЦ МП Олександр Кубеліус (в минулому ректор Київських духовної академії і семінарії), “викладати цей предмет мають не священнослужителі, оскільки їх кваліфікація (переважною більшістю) не відповідає вимогам сьогодення, перебуває на вкрай низькому рівні і при цьому не виключається конфесійна заангажованість, а професійні державні світські фахівці-релігієзнавці” (Цит.за: Релігійна панорама.- 2001. - № 11.- С. 61).

Прагнучи ввійти у світську освіту, Церква водночас не пускає Державу у свою духовну освіту. А варто було б поглянути з висот сьогоднішніх духовних - наукових і культурних - здобутків людства на зміст тієї освіти, яку пропонують своїм слухачам нині духовні навчальні заклади, бо ж вони опісля посилають своїх випускників нести свої знання в маси. Державі варто було б знати, з чим вони до них йдуть. Певно, що після таких контрольних перевірок і внесення відповідних доповнень в навчальні плани главі УГКЦ кардиналу Любомиру Гузару не прийшлося б говорити, що священники його Церкви мають такий низький рівень гуманітарної підготовки, що віруючі лише із-за своєї вихованості мовчки дослуховують їх проповіді до кінця. Що ж тоді говорити про священників православних церков, у яких навчальні плани духовних учбових закладів із загальноосвітніх предметів ще бідніші й не так освічений викладацький склад деяких з них. Так, з волі Синоду УПЦ КП із навчальних планів духовних академії свого часу було вилучено вивчення філософських, культурологічних, історичних і деяких інших загальноосвітніх дисциплін. Влучно оцінив цей стан покійний митрополит цієї Церкви Даниїл, а коли

говорив – ректор Київської ДА і ДС: «Готуємо кадильника». Саме він просив нас ініціювати перед Патріархом обов'язковість включення до навчальних планів духовних учбових закладів предметів світського циклу. Лише з цього навчального року спостерігається усвідомлення допущених помилок, йде реорганізація духовної освіти в цій Церкві.

Проте, враховуючи світськість нашої держави, велику конфесійну строкатість її релігійної карти (понад сто різних конфесій, церков і течій), наявність значної кількості людей з нерелігійною світоглядною орієнтацією (понад 30%), в системі державної освіти, на нашу думку, має бути організоване вивчення саме релігієзнавчих навчальних дисциплін. Релігієзнавча освіта - це система освітянської роботи, метою якої є озброєння особи всією сумою знань, які має академічне релігієзнавство про природу, сутність, функціональність, історію та географію релігії у великому різноманітті її конфесій. На відміну від релігійної освіти, релігієзнавча є: світоглядно-плюральною, оскільки знайомить своїх реципієнтів з різними поглядами на релігії; конфесійно незаангажованою, оскільки без будь-яких симпатій чи антипатій розкриває сутність віровчення, особливості культу, характер історії різних релігійних течій. Релігієзнавча підготовка забезпечує принцип світськості освіти, відповідає повністю положенню правових документів (як українських, так і міжнародних) про відокремлення школи від Церкви, а Церкви - від Держави. Вона прагне утвердити в навчальний процес принцип переконання, творчого мислення, а не сприйняття учбового матеріалу лише на віру. Релігієзнавча освіта шанує в людині особистість і формує в неї відчуття власної гідності, а не якоїсь там гріховної й безвільної істоти, для якої власне Я є нічим.

Релігієзнавчу освіту мають забезпечити державні навчальні заклади. Дисциплінарна визначеність її повинна бути відмінною в середній і вищій школі, в системі релігієзнавчої спеціалізації. Як на нас, то в середній школі слід вивчати переважно історію релігій, сучасні релігії світу, а у вищій - вже основи релігієзнавства, систему релігієзнавчих спецкурсів. Можливий підручник з переліком бажаних тем для релігієзнавчої освіти ми подали видруком книги свого “Академічне релігієзнавство” (К.: Світ знань, 2000).

До викладання релігієзнавства слід допускати педагогів, які здобули спеціалізовану релігієзнавчу освіту в державних університетах України. Вона вже є в Київському, Одеському, Донецькому, Чернівецькому, Прикарпатському державних й Українському (Київ) та Дрогобицькому педагогічних університетах. Вирішується питання відкриття релігієзнавчих спеціалізацій і в ряді інших вузів.

Підготовку релігієзнавців в Україні насамперед було налагоджено в Київському Національному університеті ім.Т.Г.Шевченка. Навчальний план спеціалізації тут включає, окрім базового курсу "Релігієзнавство", історію християнства і релігій Сходу, дисциплінарне релігієзнавство - філософію релігії, феноменологію релігії, історію релігії, етнологію релігії, психологію й соціологію релігії, курси з релігійної філософії різних конфесій, основ християнського віровчення, містикознавства, з нетрадиційної релігійності, панорами сучасного релігійного життя, історії релігієзнавчої і богословської думки, а також спецкурси з української релігійної духовності, історії релігії в Україні та інші. Студенти проходять науково-дослідницьку та педагогічну релігієзнавчі практики, пишуть курсові й дипломні роботи з різних релігієзнавчих дисциплін, мають зацікавлені зустрічі в конфесіях. Проте зауважимо тут на тому, що зміст релігієзнавчої освіти в вузах ще потребує свого наукового обґрунтування і вдосконалення. На часі написання програм і підручників з різних релігієзнавчих курсів і спецкурсів. Тут мала б спрацювати якась міжвузівська кооперація.

Підготовку спеціалістів вищої наукової кваліфікації з релігієзнавства в Україні можна було б організувати через аспірантуру і докторантуру Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, деяких провідних університетів.

З метою забезпечення повноти і наступності в релігієзнавчій освіті варто було б утворити при Міністерстві науки і освіти України спеціальну методичну комісію, завданням якої була б підготовка навчальних програм з релігієзнавчих дисциплін, організація написання підручної літератури, системи перепідготовки викладачів з фаху тощо.

Ряд діючих в Україні Церков порушують питання про впровадження в навчальний процес світських вузів як окремої навчальної дисципліни теології. При цьому не враховується сама специфіка світської освіти, адже вона вчить пізнавати істину, а не сприймати її беззастережно на віру, як це повинно бути при вивченні теології, вчить розмірковувати, заперечувати й стверджувати, а не бездумно освоювати, сприймати знання таким, яким його подають беззмінно тисячі років богослови. Зрозуміло, студент світської системи освіти сприйме із смішком біблійну інформацію, що заєць має нероздвоєні копита, а Йону проковтнув кит і він сидів у нього в череві три доби, щось інше подібне із священних книг. То чи потрібно плодити еретиків, бо ж мислячий студент ніколи не прийме на віру будь-який догмат релігії. А при цьому, як тоді вирішувати питання з екзаменаційною оцінкою? Саме тому в багатьох країнах світу вивчення "Теології" передано в систему богословської (теологічної)

освіти, а у світській її системі вивчають Religious Studies або Science of Religion.

Не станемо тут з'ясовувати зміст і специфіку **теології (богослов'я)**. Це питання відносно добре розглядається в нашому "Академічному релігієзнавстві". Ми вважаємо, що у системі вищої світської освіти має вивчатися саме релігієзнавство. Воно, як і будь-яка інша сфера наукового знання, не визнає абсолютної усталеності якихось знань. На відміну від теології, елемент віри присутній в ньому як принцип, а не як інструмент осягнення. Рациональному в релігієзнавстві відводиться провідне місце. Всі його положення обов'язково повинні дістати емпіричне підтвердження, теоретичну доказовість. Богослов'я ж свої положення не доводить до чуттєво-сприйнятної наочності чи логічної очевидності й чіткості.

Християнське богослов'я, як правило, замикається сферою Святого Письма. Образно кажучи, воно завмирає часово і просторово. Основним для нього є Бог в контексті його функціонування. В богослов'ї якщо й існують люди, суспільство взагалі, природне середовище, то лише як сфера діяльності Бога, прояв його промислу, зафіксованого в оповідях Священних Книг. Тому **богослов'я є вужчим за предметом своєї зорієнтованості від релігієзнавства**. Останнє, як свідчить навіть етимологія його терміну, вивчає релігію як багатофункціональний феномен, а вже в контексті цього вивчення акцентує увагу на Святому Письмі. Для вивчення релігії воно застосовує як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання. Це дає йому можливість проникати в сутність релігійних процесів і не залишатися на поверхні явищ.

Академічне релігієзнавство відрізняється від теології також своїм світоглядним плюралізмом і позаконфесійністю. Воно хоч і вказує на певні відмінності різних релігій, проте досліджує їх як однорідні явища, не віддає оціночну перевагу жодній з них. На відміну від теології, яка має чітку конфесійну окресленість (так, немає християнської теології взагалі, а є католицька, православна і у великому різноманітті протестантська) і в її межах має зберегти свою тотожність, релігієзнавство існує у формі різноманітних течій і шкіл. Від теології його різнить також складна і змінна дисциплінарна структура, яка дає можливість осягнути релігію не тільки як ціле, а й в цілому, в процесі її змін і широкої функціональності. До цієї структури входить насамперед філософія релігії, її історія та історіософія, психологія та соціологія, етнологія та географія, феноменологія та культурологія релігії.

Релігієзнавство до вивчення релігійних феноменів підходить з позиції розуму, а не сліпої віри, беззастережного прийняття догмату

тільки тому, що він є догмат, як це має місце в богослов'ї. У ньому не спрацьовує принцип: віра не доказує себе, а показує. До того ж, теоретичне релігієзнавство доповнюється практичним. Воно обстоює право кожної людини на свій шлях до Бога у відповідності зі своєю совістю. Якщо людина обрала якусь конфесію, знаходить себе в ній і сприймає її віровчення як єдиноістинне, то ніхто не має права руйнувати її духовний суверенітет, силою нав'язувати їй якісь інші переконання. А саме так хочуть діяти ті конфесії, які прагнуть пропхнути своє богослов'я у світські навчальні заклади. Проте всьому своє місце і свій час.

Церква (і то скоріше деякі її конфесійні християнські різновиди) нині прагне до того, щоб використати державну освіту у своїх інтересах. Подеколи вона вдається до оцерковлення вчителів на спеціально для цього організованих курсах. Проте ми вважаємо, що державна школа – не місце для релігійної освіти. Її мають проводити навчальні заклади, які організовуються конфесіями при своїх керівних установах, монастирях, парафіях. Як виняток, можна було б дозволити їм використовувати попервах частково (на правах оренди) приміщення державних навчальних закладів, але без підпорядкування навчального процесу в них керівництву різних інституцій Міністерства освіти і науки.

Певно можна було б також законодавчо визначитися в тому, що конфесії можуть відкривати свої загальноосвітні учбові заклади, де б отримували світську освіту ті, хто навчається в них. При цьому конфесії могли б запрошувати до викладання тут загальноосвітніх дисциплін лише тих викладачів, диплом яких визнається державою. Слід визначитися в тому, що загальноосвітня програма цих навчальних установ, якщо вони претендують на видачу документів про освіту державного зразка, мала б затверджуватися обласними відділами освіти, а то й Міністерством освіти і науки України. Та й оплачуватися робота в цих школах викладачів загальноосвітніх дисциплін мала б державою. Водночас в цих навчальних установах могли б викладатися і релігійні предмети, визначення переліку яких – за їх конфесіями-фундаторами. Такі школи, правда, як приватні, вже існують. Налічується таких шкіл в країні більше сорока. Їх відкрили на своїй основі в різних містах країни Церкви християн-баптистів, адвентистів сьомого дня, іудейських спільнот та ін.

Демократизація українського суспільства відкрила сприятливі можливості для організації релігійної освіти в нашій країні. Якщо в тоталітарні часи в Україні діяла всього одна православна духовна семінарія в Одесі, то в 2007 році маємо вже 185 духовних навчальних закладів різних конфесій, в яких навчається 20881 слухач.

Більше всього їх в Українській Православній Церкві Московської юрисдикції - 17, де готуються до різних видів релігійної діяльності 3627 осіб. Церква має в Києві свою духовну академію. Київський патріархат в 2007 році має 16 своїх навчальних духовних установ з 1162 слухачами. З них дві духовні академії - у Києві і Львові, філософсько-богословський факультет при Чернівецькому університеті ім. Ю.Федьковича. Автокефальна православна Церква мала 7 духовних навчальних закладів (231 слухач). Серед них виділявся своєю навчальною відкритістю і творчим підходом до формування навчальних планів Харківський колегіум ім. патріарха Мстислава.

Надто багато уваги організації богословської освіти приділяють греко- і римо-католицька Церкви. В 2007 р. УГКЦ має в Україні п'ятнадцять семінарій і духовну академію. У Львові відкрито Український католицький університет. Навчання в греко-католицькій системі освіти охоплено 1587 осіб. 8 навчальних установ римо-католиків мають 671 слухача.

За підтримки зарубіжних центрів в останні роки спостерігається активізація роботи з організації релігійної освіти в традиційних для України протестантських церквах. Так, баптисти різних організаційних об'єднань мають 54 своїх навчальних установ, де здобувають релігійну освіту 9638 осіб. В 26 навчальних закладах п'ятидесятників нині понад 1200 слухачів, а в трьох адвентистських - їх біля 500. За спонсорства благодійницької організації АДРА Церквою Адвентистів сьомого дня відкрито в приміській зоні Києва - в селищі Буча - Український гуманітарний інститут, який, маючи світський характер і працюючи за стандартами світської освіти, навчає студентів на чотирьох факультетах. Цей досвід організації в рамках певної конфесії вищих світських навчальних закладів мали б використати інші Церкви, а не виявляти прагнення оцерковнити державну освіту України.

Прагнуть організувати підготовку кваліфікованих кадрів шляхом відкриття своїх навчальних установ і нові релігійні течії. Так, має вже 4 своїх духовних семінарій Церква Повного Євангелія, відкрило Академію ведичних знань Товариство свідомості Крішні, організували сім навчальних установ харизмати.

Зрозуміло, що кожна з конфесій по-своєму забезпечує навчальний процес у своїх коледжах, семінаріях, академіях, різну мету переслідує цим. Так, греко-католики зорієнтовують діяльність своїх навчальних установ на підготовку, окрім священнослужителів, ще й капеланів, викладачів релігійних курсів для загальноосвітніх шкіл. Саме тому вони більше всіх волають про оцерковлення світської освіти, хоч,

зрозуміло, ніхто не допустить їх випускників в школи негаличанського регіону, як це має місце на Заході України. Це призведе до нових форм міжконфесійного протистояння, як і те, як Церква перенесла до Києва зі Львова свій керівний офіс, а на Сході України творить свої екзархати.

Україна в наш час знаходиться під активним впливом різних міжнародних місіонерських центрів і корпорацій, які проводять різноманітні релігійні заходи, зокрема, конгреси, конференції, семінари за участю іноземних проповідників. В Україні нині активно діє понад 300 зарубіжних місій і місіонерських організацій. Серед них: "Благодійність", "Гедеон", "Маріам", "Нова церква", "Обітниця світу", «Благовіст», "Сім'я", "Чайтан'ї" та ін. Значна кількість іноземних місіонерів прибувають в Україну з туристичними або службовими візами як фахівці в галузі освіти, охорони здоров'я і культури. Але невдовзі після приїзду вони розгортають широку релігійну місіонерську діяльність.

Останнім часом в державних установах освіти набули поширення різні міжнародні релігійні програми і проекти, що видаються як новаторство у педагогіці. Подекуди започатковано створення в державних загальноосвітніх школах класів релігійного спрямування.

Окрім дошкільних закладів і загальноосвітніх шкіл, зарубіжні місіонери паралельно прагнуть проводити свою роботу й у вищих навчальних закладах України. Для роботи на кафедрах іноземних мов багатьма вузами запрошуються зарубіжні фахівці. Серед останніх чимало людей з богословською освітою і досвідом місіонерської роботи. Інтенсивне вивчення англійської мови вони здійснюють саме на релігійній основі, зокрема на матеріалі біблійних сюжетів і псалмів. За таких обставин вивчення літературної англійської мови підміняється теологічним варіантом англійської мови, яка має вузьку сферу вжитку і мало придатна для мовної практики.

В деяких вузах самоініціативно створюються студентські релігійні товариства з вивчення проблем сучасного християнства і східних релігій. Особливу увагу на місіонерську роботу серед вузівської інтелігенції і студентів звертають Церква Єднання, деякі харизматичні Церкви, Міжнародна комуна саньясинів та ін. Так, при Сімферопольському університеті було створено студентську громадську організацію "Університет Махаріші Махеш Йоги". Основний напрямок діяльності його - освоєння ведичних знань, які охоплюють проблеми філософії, медицини тощо. Керівництво і викладання в університеті здійснюють зарубіжні місіонери.

Аналіз місіонерської освітянської діяльності різних зарубіжних центрів України засвідчує те, що роль релігійного чинника у вихованні

української молоді є досить суперечливою і далекою від толерантності. Місіонери різних конфесій дають інтерпретацію загальнолюдських і християнських моральних цінностей у річищі своїх конфесій. Керуючись принципом релігійної нетерпимості, вони нерідко принижують значення інших віросповідань, зокрема традиційних для України, а також світських моральних цінностей.

Деформована релігійна освіта і релігійне виховання молоді не сприяють становленню у неї гармонійної духовності, формують невпевненість у власних силах, почуття меншовартості, нетерпимості до інших релігій, войовниче ставлення до іновірців. Як це засвідчують непоодинокі приклади, навіть вивчення християнської етики не стало чинником високої моральності молоді, панацеєю від моральних вад. Тому важливо, щоб держава захищала духовні інтереси своїх громадян, будь-яку місіонерську діяльність спрямовувала в річище дотримання свободи совісті, національних пріоритетів, загальнолюдських цінностей. Релігійна освіта і виховання не можуть проводитися екстремістськими методами і спрямовуватися на нівелювання історичних та національних цінностей українського народу з метою утвердження релігійних принципів якоїсь однієї з протестантських конфесій. Деформоване релігійне навчання і виховання не приносить користі у розвитку духовних цінностей українського суспільства, формує нетерпимість до інших релігійних вірувань, принижує громадянську гідність українських дітей.

Відтак в системі державної освіти має бути організована лише релігієзнавча освіта. В усіх формах навчання вона повинна здійснюватися на принципах гуманізму, толерантності і дотримання принципу свободи совісті. Релігієзнавча освіта має спрямовуватись в русло нормалізації міжконфесійних відносин і забезпечення стабільності суспільного життя в Україні. Лише вона може озброїти молодь знаннями закономірностей виникнення, розвитку й функціонування релігії, різноманіття її феноменів, взаємозв'язку і взаємовпливу релігії та інших сфер культури. Окрім глибоких знань релігійного феномену, викладача-релігієзнавця має характеризувати висока моральність, толерантність, об'єктивність, допитливість, вміння незангажовано працювати з віруючими людьми і бажання розуміти їх.

На завершення декілька слів про експромтом запропонований В.Ющенком до впровадження в навчальний процес шкіл такий предмет як «Етика віри». Президент відразу ж не визначився у змісті запропонованого, бо ж опісля говорив, що його можна назвати «християнська етика чи щось в цьому роді». Проте в його Розпорядженні чітко написано: впроваджується з 1 вересня 2005 року «Етика віри».

Розмірковуючи над цією пропозицією, відразу робиш висновок, що це аж ніяк не «християнська етика». Насамперед в курсі, якщо ми все ж зважимося розробити його структуру та зміст і впровадити в школі, має йти мова про природу віри, про те, що віра є релігійна і нерелігійна. Віру ми маємо співставити із знанням і переконанням, із світоглядом людини, а відтак вийдемо на питання про віру людини в Бога і в саму себе. Розкриваючи гносеологічне і психологічне підґрунтя віри, її механізм і характеристики, маємо вийти на питання традиції, здорового глузду, довіри, співвідношення свідомого, усвідомленого і несвідомого, неусвідомленого та ін. Особливий розділ програми курсу «Етика віри» – це питання релігійної віри. Тут треба наголосити, що вона є поліконфесійною, розкривши при цьому особливості християнської, мусульманської, іудейської, східної релігійної віри. У завершальних темах курсу мова має йти про свободу віросповідань, толерантність міжконфесійних відносин та інше. Зрозуміло, що за два місяці, як то було визначено Розпорядженням Президента В.Ющенка, такий курс розробити, а тим більше написати підручники, методичні розробки, підготувати до його викладання вчителів виявилось нереальним. То ж і потяглися тоді до «Християнської етики», яку в порушення Конституції і Законів України про свободу совісті і про освіту вже викладають в галичанських і деяких інших областях, сподіваючись, що це буде формувати високоморальну особистість. Благо, що знайшлися ті, хто в цю ілюзію (може й Президента) не повірив. Насамперед чинником морального виховання має бути сім'я, а особливо засоби масової інформації. Найбільшою мірою причетні до формування наявних аморальних виявів серед молоді є наше телебачення, спільнотна неорганізованість молоді, відсутність здорової громадської думки, певна відстороненість сім'ї від виховання дітей та інше.

У своєму духовному житті світ входить в етап постмодерну, характерними рисами якого є плюральність, відсутність єдиновірного бачення й оцінок, релятивізм, нехтування авторитетом. То ж слід працювати над тим, які важелі морального впливу будуть ефективними за постмодерну. У всякому разі роль релігії як визначального чинника морального виховання вже залишилася в минулому. На сучасну молодь не спрацьовують заповіді Декалогу, не говорячи вже про заповіді блаженства із Нагірної проповіді Ісуса Христа. Християнська мораль робить людину моральною в її вчинках із-за страху, Божого покарання під час страшного суду. Але ж подумаймо, чи є така людина, власне, моральною. Не за страх, а за совість – ось наш принцип моралі світської етики. Моральною є та людина, яка живе за здоровими моральними

принципами по совісті, а не із-за страху. Цьому насамперед слід вчити молодь, а не тому, що десь, колись і хтось у неї запитає, а що ти там творив на Землі. Морально треба мислити і діяти незалежно від твоїх світоглядних орієнтацій, конфесійної належності.

5. УКРАЇНСЬКЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ НАУКИ ПРО РЕЛІГІЮ

Українське релігієзнавство недавно увійшло до світового наукового співтовариства. Знайомство із західною наукою, яка виявилася неоднорідною, ґрунтованою часто на різних методологічних підходах та методичних засобах, збіглося із непростими внутрішніми трансформаціями, які переживало все гуманітарне знання в Україні після світоглядних та політичних змін у суспільстві. Вітчизняне релігієзнавство в пошуках своєї ідентичності пішло, з одного боку, шляхом протиставлення себе богослов'ю, а з іншого – шляхом відмежування від наукового атеїзму. На перших порах актуальнішим виявився вихід релігієзнавства з лона заідеологізованого суспільствознавства. У формі критичного щодо релігії дослідження релігієзнавство радянської доби було включене до наукового атеїзму. Відтак релігієзнавство поставало не як знання про релігію, а як її критика. Це спотворювало предмет релігієзнавства, сутність релігієзнавчого пізнання, орієнтувало не на дослідження релігійного феномену у всьому розмаїтті форм його існування й складної історії, а на пошуки “компромату” на релігійне світобачення, релігійну віру. Так склалося, що звичайне, без атеїстичного ухилу зацікавлення релігією фактично не мало наукової перспективи в Україні. Однак після розпаду СРСР релігія і церква отримали новий статус в суспільстві, до релігії звернулися мільйони людей, потреба в знанні про релігію стала як ніколи актуальною.

Яким мало бути це релігієзнавство: комплексом наук, що вивчають релігію, а чи ж критичною частиною наукового атеїзму; нейтральною (на відміну від апологетичної) складовою богослов'я, а чи ж самостійною галуззю гуманітаристики? Порівнюючи світські та богословські підходи в осмисленні релігійно-суспільних процесів, вітчизняне релігієзнавство зрештою конституювалося як цілісна і водночас чітко структурована наука про релігію.

Важлива роль в цьому процесі належить зарубіжному релігієзнавству, сам факт існування і ступінь розвитку якого надихали